

Forskningsetik och God forskningssed -

Utveckling,
Utmaningar och möjligheter

Begrepp

- **Forskningsetik** – etiska frågor som berör dem som medverkar i forskningen
- **Forskaretik** - Etiska frågor som gäller själva hantverket, forskarens ansvar gentemot forskningen, forskarsamhället och samhället i övrigt

Forskningsetik – grundläggande etiska principer

- Forskning får godkännas bara om den kan ske med respekt för människovärdet
- Mänskliga rättigheter och grundläggande friheter ska alltid beaktas när godkännande av forskning ska bedömas, samtidigt som hänsyn ska tas till att ny kunskap kan utvecklas genom forskning
- Människors välfärd ska ges företräde framför samhällets och vetenskapens behov

Några etiska utmaningar-

- Urval... utsatta grupper
- Avvägning skydd och rättvisa
- Beroenderelationer
- Kan data anonymiseras?
- Samverkansforskning
- Internationella samarbeten
- Finns det risk för stigmatisering?
- Beslutskompetens...

Forskningsetik och forskaretik

Forskningsetiken handlar ytterst om en balans mellan forskningens kunskapsvärde och de risker eller påfrestningar den kan innebära för forskningspersonerna –

En grannlaga tolkningsfråga för forskaretiken!

Forskareetik- tillämpning av forskningsetiska principer

- Forskning får godkännas bara om de **risiker** som den kan medföra för forskningspersonerna uppvägs av dess vetenskapliga **värde**.
- Forskning får inte godkännas, om det förväntade **resultatet kan uppnås på ett annat sätt som innebär mindre risker** för forskningspersonernas hälsa, säkerhet och integritet
- Behandling av känsliga personuppgifter och personuppgifter om lagöverträdelser får godkännas bara om den är nödvändig för att forskningen skall kunna utföras.
- Forskning får godkännas bara om den utförs av en **forskare som har den vetenskapliga kompetens** som behövs, eller under överinseende av forskare

GOD FORSKNINGSSSED

ALLEA (All European Academies) - europeiskt kodex för forskningens integritet..

- **Tillförlitlighet** i fråga om att säkerställa forskningens kvalitet
- **Ärlighet** i fråga om att utveckla, genomföra, granska samt rapportera och informera om forskning
- **Respekt** för kolleger, forskningsdeltagare, samhälle, ekosystem, kulturarv och miljö.
- **Ansvar** för forskningen från idé till publicering, för ledning och organisation, för utbildning, tillsyn och mentorskap, samt för dess vidare konsekvenser

Exempel på avvikelser från God forskningssed

- Manipulera författarskap eller förminska andras bidrag i publikationer
- Återanvända tidigare publicerad text utan att hänvisa till originalet
- Selektiv och/eller överdriven citering för att framhäva egna resultat
- Undanhållande av forskningsresultat
- Låta bidragsgivare påverka resultatet
- Anklaga andra forskare för oredlighet på ett illvilligt och oberättigat sätt
- Överdriva betydelsen av de egna resultaten
- Utsätta forskningspersoner för onödig risk eller skada
- Ljuga om att nödvändigt tillstånd för forskning erhållits
- Bedriva forskning utanför Sverige på ett sätt som inte vore acceptabelt här

Ärenden av det här slaget ska hanteras av forskningshuvudmannen, dvs det egna lärosätet

Macchiarini- skandalen

För att skydda den enskilda människan och respekten för människovärdet vid forskning, ansåg regeringen att de etiska regler, som gällde för forskning som avser människor, behövde bli tydligare.

Tydligare regler och skärpta straff 2020 01 01

Ökat ansvar på enskilda forskare och forskningshuvudmän

Forskningshuvudmannen, dvs högskolan/lärosätena har ansvar för att

- all forskning, som faller inom etikprövningslagens tillämpningsområde, har godkänts vid etikprövning
- de villkor som ges vid ett godkännande verkligen efterlevs
- ändringsansökan görs vid väsentliga ändringar
- alla enskilda forskare i verksamheten känner till och har kunskap om etiklagstiftning och etiska kodex i forskningen

Straffskalan för brott mot etiklagstiftningen skärps

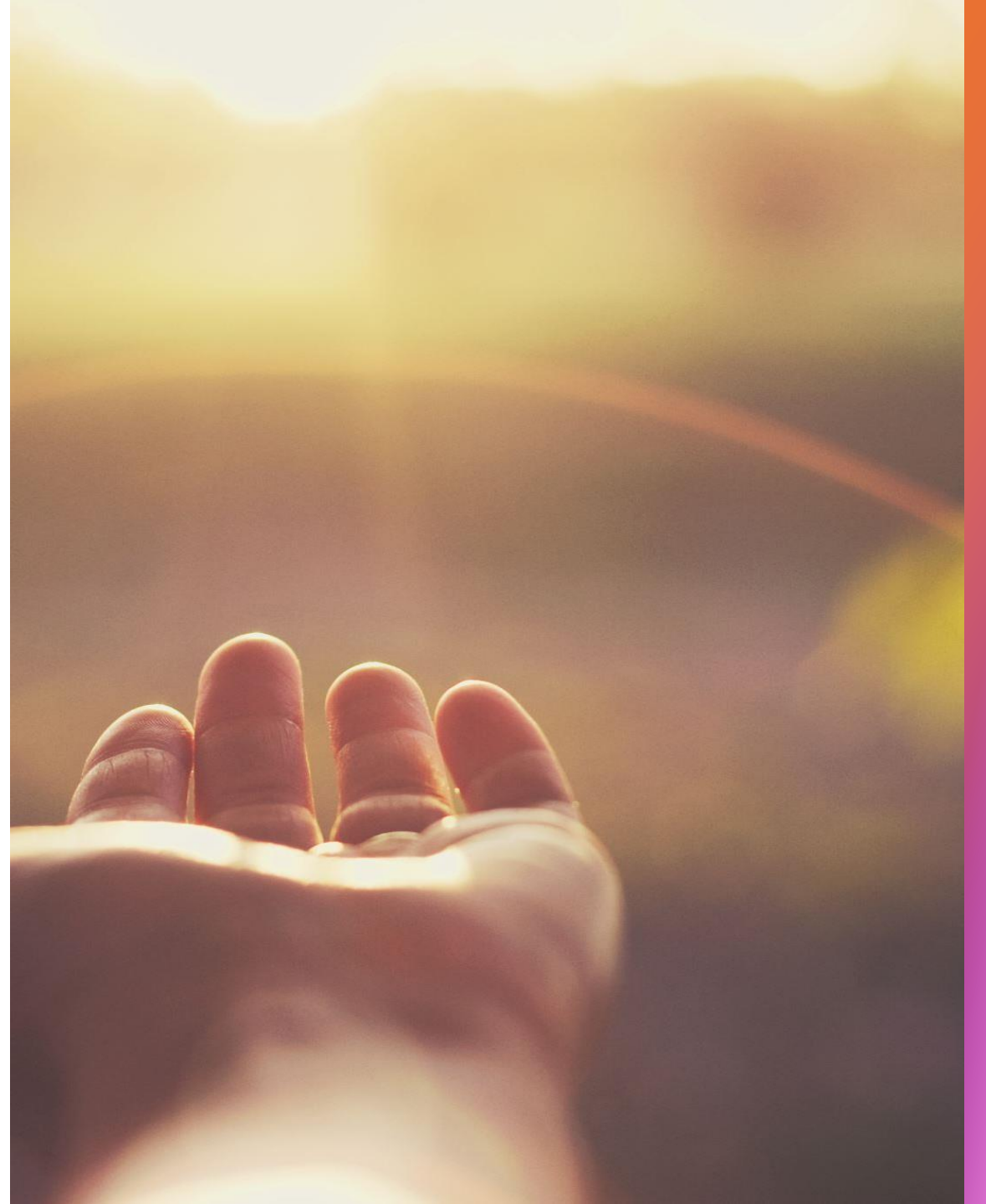
Två nämnder som ska följa upp hur forskare följer lagen:

- Nämnden för prövning av oredlighet i forskning (NPOF), ska från j2019 01 01 pröva frågor enligt lagen om ansvar för god forskningssed och prövning av oredlighet i forskning.
- Överklagandenämnden för etikprövning (ÖNEP), har sedan den 1 januari 2020 ansvaret för tillsyn över etikprövningslagen.

Båda leds av jurister/domare.

**Kritik växer fram från
forskarsamhället:**

“Otydlighet och osäkerhet
leder till en opropotionerlig
försiktighetsprincip,
som riskerar att begränsa
forskningens frihet.”

Efter kritik om risk för forskningens frihet..

Ny utredning tillsätts (2023)
med uppgift att göra en översyn av etikprövningslagen
och ÖNEPS tillsynsansvar...med avseende på:

- att bedöma om viss forskning, som innefattar av känsliga personuppgifter kan undantas från krav på etikprövning
- ÖNEPS tillsynsansvar och krav på åtalsanmälan för misstänkt brottsmisstanke ska ses över

Forskningsetik i ett dynamiskt perspektiv

Forskningsetiken är föränderlig. När forskarna ställer nya frågor, använder nya metoder och arbetar med nya material aktualiseras nya forskningsetiska problem!

Senaste utvecklingen – nationell
och internationell debatt om AI i
relation till forskningsetik

Nya utmaningar – för såväl forskningsetiken som för forskaretnen

- Hur stor är risken att forskare av misstag råkar frambringa mänskliga och samhälleliga katastrofer?
- Vad händer när kraftfull generativ AI avsiktligt sätts i händerna på auktoritära och diktatoriska regimer?
- Eller mer forskningsinterna frågor som...
- Vem som är ansvarig när stora delar av forskningsprocessen sköts av helt eller delvis autonoma program.
- Vem är egentligen författaren till en forskningsartikel när såväl kartläggning och analys som textproduktion till största delen gjorts av ChatGPT?
- Vem är ansvarig om resultat visar sig vara framfabulerade?

Vetenskapsrådet om
användning av AI i
forskningsansökningar...

Du som sökande ansvarar för att innehållet i ansökan – inklusive allt som står i projektplanen – är korrekt och att du kan genomföra forskningen såsom du har beskrivit den. Detta intygar du i samband med att ansökan registreras.

Du som sökande ska följa god forskningssed vid ansökningsförfarandet, vilket innebär att plagiat, falsifiering eller fabricering av innehåll i ansökan inte får förekomma.

God forskningssed - Vetenskapsrådet 2017

Ny reviderad upplaga kommer under
våren 2024